

ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING

Kv NORDSTJERNAN 1

RAÄ170
Växjö stad
Kronobergs län
Småland

Martin Hansson

Smålands museum
Rapport 2002:18

SVERIGES GLASMUSEUM

ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING

Kv NORDSTJERNAN 1

RAÄ170
Växjö stad
Kronobergs län
Småland

Martin Hansson

Smålands museum
RAPPORT 2002:18

© 2002 SMÅLANDS MUSEUM

VÄXJÖ 2002

ISSN1403-2902

PRODUKTION OCH DISTRIBUTION:

Smålands museum, Box 102, 351 04 Växjö

ALLMÄNT KARTMATERIAL: Medgivande 507-98-29

TRYCKT HOS Arkitektkopia i Växjö AB 2002

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	sid. 3
Inledning	sid. 4
Tidigare arkeologiska undersökningar i Växjö stad	sid. 5
Syfte och omfattning	sid. 6
Metodik	sid. 7
Undersökningsresultat	sid. 7
Undersökningsresultatet och kartorna	sid. 11
Referenser	sid. 14
Tekniska och administrativa uppgifter	sid. 14
Fyndlista	sid. 15

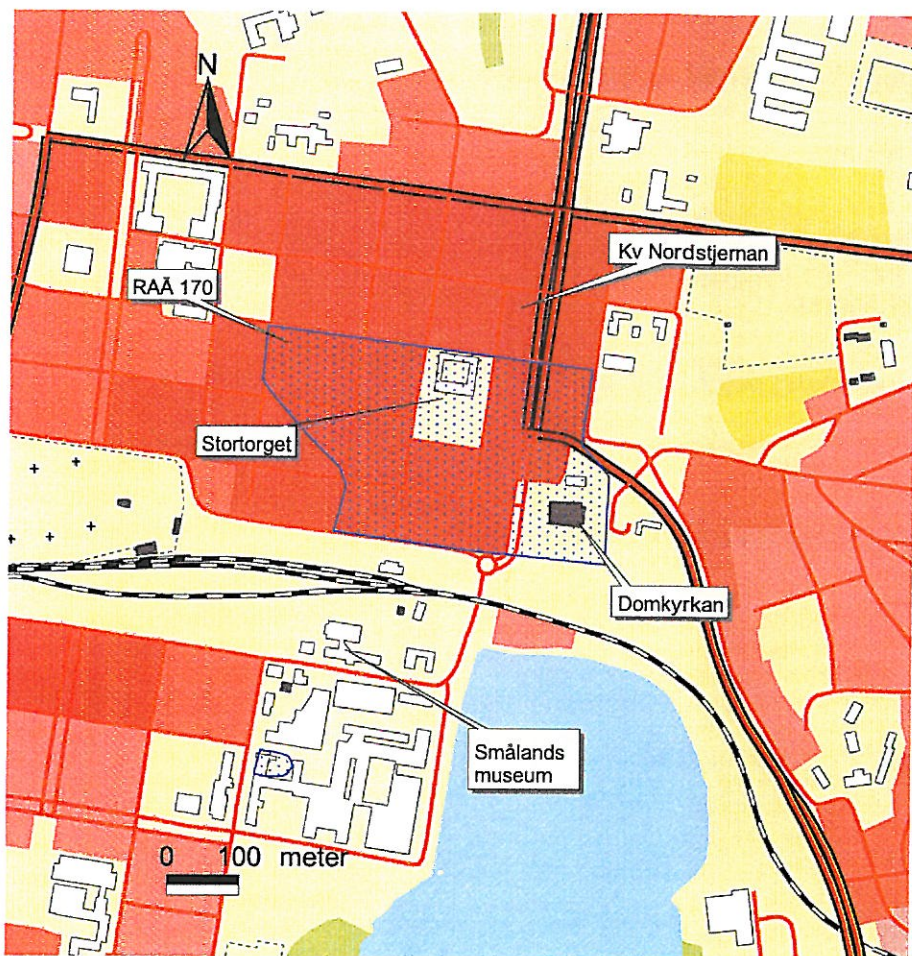

Fig 1. Centrala Växjö med läget för Kv Nordstjernen markerat. Observera att utsträckningen för det medeltida stadsområdet, RAÅ 170, enligt den nya digitala versionen av fornminnesinventeringen inte överensstämmer med utsträckningen i Medeltidsstadens rapport. Där går det medeltida stadsområdet längre norrut, igenom Kv Nordstjernen (se Åhman 1983).

Sammanfattning

Med anledning av planerad husbyggnation i Kv. Nordstjernen 1 i Växjö stad, genomförde Smålands museum en arkeologisk förundersökning. Den tomt som var föremål för exploatering var belägen i utkanten av det medeltida stadsområdet (fig. 1). En av målsättningarna med förundersökningen var att se om den kartmässiga avgränsningen av det medeltida stadsområdet överensstämde med den arkeologiska.

Eftersom tomten tidigare varit bebyggd var stora delar av tomtmarken störd av 1900-talets bebyggelse. På en mindre yta fanns orörda kulturlager. Fyndmaterialet i lagren visade att området tagits i bruk tidigast under 1600-talet, i ett första skede troligen för odling.

I tomtens södra del påträffades grunden till ett stenhus, ca 11 meter långt och med okänd bredd. Byggnaden har sannolikt fortsatt in på granntomten i söder. Huset överlagrade ett avfallslager med fynd från 1600-1700-talen, varför det tidigast kan ha uppförts kring i slutet av 1700-talet eller början av 1800-talet. Byggnaden går dock inte att återfinna på vare sig 1783 eller 1838 års stadsplaner och dess utsträckning överensstämmer inte heller med byggnader på någon annan stadsplan.

Förundersökningen visade således att området tagits i bruk tidigast under 1600-talet, samtidigt som det påträffade, ”okända”, huset visade att det finns påtagliga källkritiska problem med att enbart analysera stadens framväxt utifrån de äldre stadsplaner som finns. Då den yta där det påträffades ostörda kulturlager var begränsad och i princip hela det ostörda partiet med den äldre husgrunden redan berördes vid förundersökningen, bedöms fortsatta undersökningar inte kunna bidra med ytterligare kunskap till stadens historia. Några ytterligare undersökningar är därför ej nödvändiga.

Inledning

Med anledning av det planerade uppförandet av ett bostadshus i kv. Nordstjernen 1 i Växjö utfördes under två dagar i augusti en arkeologisk förundersökning. Exploateringen berörde utkanten av Växjö medeltida stadsområde (RAÄ 170) (fig. 1). Uppdragsgivare var PEAB. Syftet med förundersökningen var att fastställa om det inom exploateringsområdet fanns äldre kulturlager eller andra lämningar. Idag är det planerade exploateringsområdet en grusad parkeringsplats, men fram till mitten av 1970-talet var tomten bebyggd med två hus byggda i början av 1900-talet. Ett hus låg i hörnet Kronobergsgatan – Nygatan och ett hus i hörnet Nygatan – nuvarande Linnégatan. Eftersom båda husen hade källare var stora delar av tomten redan urschaktad. Undersökningen koncentrerades därför till de delar av tomten där orörda kulturlager kunde tänkas vara bevarade (fig. 2). Ansvarig för förundersökningen var Martin Hansson och i fältarbetet deltog även Mats Johansson, som även svarat för fyndregistreringen. Rapporten har utarbetats av Martin Hansson.

Kvarteret Nordstjernen ligger i det som av äldre kartmaterial att döma förefaller ha varit utkanten av den medeltida staden. Den norra delen av kvarteret, där den planerade exploateringen kommer att ske, förefaller av kartmaterialet att döma ha blivit bebyggd efter 1650. På 1783 års karta är tomten delvis bebyggd och ägdes då av landskamrer Hjelm. Tomten sägs då ligga utanför tullporten. Det är däremot oklart om norra delen av kvarteret var bebyggt 1838. År 1875 saknade den norra delen av kvarteret bebyggelse. Möjligen är det först i början av 1900-talet som tomten åter blir bebyggd.

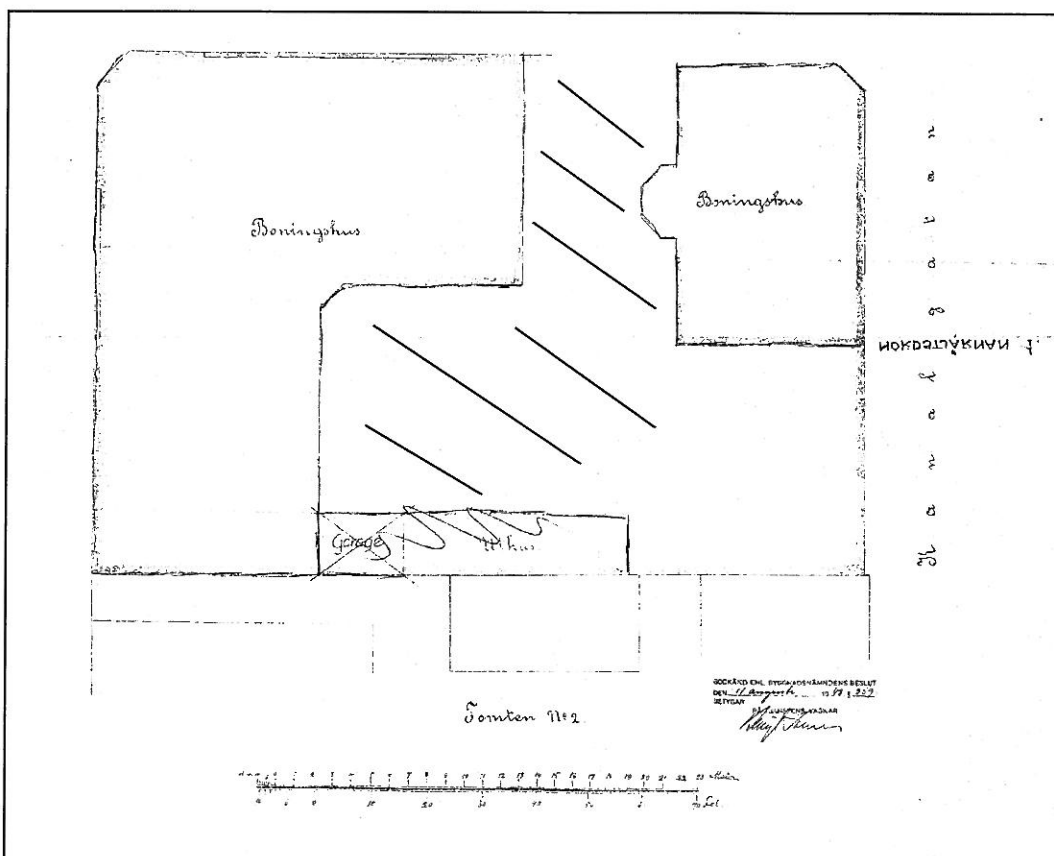

Fig. 2 Bebyggelsen i Kv Nordstjernen 1 i början av 1900-talet. I det skrafferade området fanns möjligheter att orörda kulturlager kunde vara bevarade, övriga delar av tomten var urschaktad i modern tid.

Tidigare arkeologiska undersökningar i Växjö stad

Ur arkeologisk synvinkel är Växjös äldre historia närmast okänd. Stora delar av det medeltida stadsområdet var föremål för omfattande utschaktningar i samband med husbyggnation under 1960- och 1970-talen utan att några arkeologiska undersökningar genomfördes. Det var först mot slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet som en mer kontinuerlig arkeologisk kontroll av markingreppen i staden kom till stånd.

Huvuddelen av de undersökningar som genomförts under de senaste decennierna har främst varit olika typer av schaktningsövervakningar i samband med ledningsdragningar. De undersökningar som gjorts har ofta varit relativt fyndfattiga och främst omfattat eftermedeltida lämningar (Hansson 1997).

En kort sammanfattning av undersökningarna i Växjö visar att stadens äldre förflutna varit svår att fånga arkeologiskt. Antalet medeltida fynd och anläggningar har varit få. De äldsta spåren efter bebyggelse kommer från stadens östra delar, i anslutning till domkyrkan och i kvarteret Lejonet. Vidare har en medeltida myntskatt påträffats på Stortorget. Slutligen har lämningar efter franciskanerklostret framkommit i kvarteret Klostret. De slutsatser man kan dra av det kända arkeologiska materialet från Växjö kan snarast betecknas som hypoteser. Det förefaller som om den äldsta bebyggelsen i Växjö står att finna i stadens sydöstra delar, i området runt domkyrkan. Här fanns sannolikt en mindre bebyggelse huvudsakligen präglad av den kyrkliga miljön. En viss expansion av stadens befolkning verkar ha skett under 1300-talet, framför allt synlig i den utvidgning som då skedde av domkyrkans långhus. Samtidigt fick Växjö den formella statusen som köpstad. Under hela medeltiden och även långt fram i tid verkar dock bebyggelsen ha varit agrart präglad och förhållandevis gles (Hansson 1997:74ff).

*Fig. 3 Översikt av förundersökningsytan från sydost med schakt 3 i förgrunden.
Foto Martin Hansson*

Syfte och omfattning

Det aktuella exploateringsområdet är ca 1100 m² stort. Markytan sluttar åt öster ner mot Linnégatan, där den numera kulverterade Guldsmedsbäcken rinner. Den del av tomten där det kan tänkas förekomma ostörda äldre kulturlager kan sägas vara ca 450 m² stort (fig.2). Detta område ligger på den del av tomten som tidigare var gårdsplan, samt i den del som tidigare var portgång. Enligt Länsstyrelsens kravspecifikation var syftet med undersökningen att i första hand avgränsa kulturlagrens utbredning och fastställa deras karaktär samt om möjligt datera dem. Resultatet från förundersökningen skulle sedan ligga till grund för Länsstyrelsens fortsatta hantering av ärendet.

Det nu aktuella exploateringsområdet i kvarteret Nordstjernen ligger i ett område som av äldre stadsplaner att döma låg i den medeltida stadens utkant (se fig. 12 och 13). Möjligen bebyggdes området inte förrän i slutet av 1600-talet. Samtidigt har undersökningar under de senaste åren (ex. vid Försvarsgården i Linnéparken, se Jönsson 2002) visat att äldre kulturlager även kan förekomma utanför de områden som de äldre stadsplanerna visar var bebyggda. Det är därför av stor vikt att klarlägga huruvida den medeltida stadens begränsning åt norr överensstämmer med de äldre stadsplaner som finns.

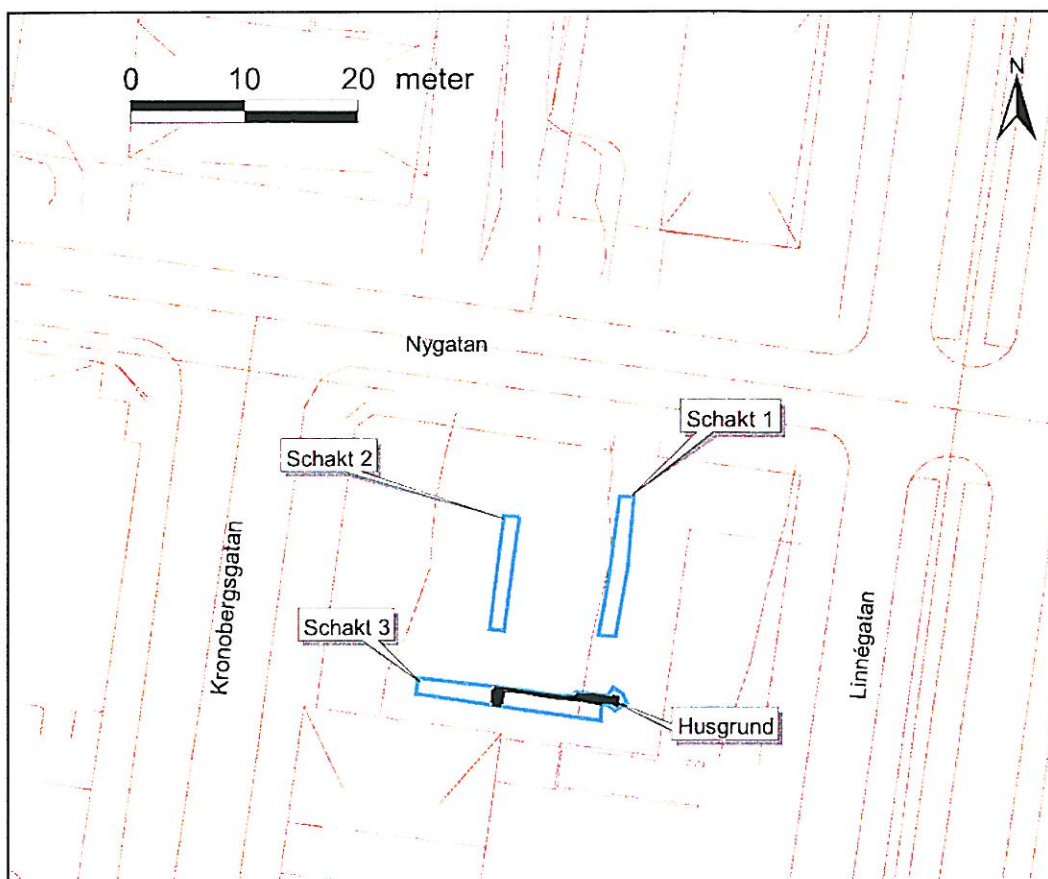

Fig. 4 Översiktsplan över Kv Nordstjernen 1 med förundersökningsschakten markerade.

Metodik

Med hjälp av en mindre grävmaskin drogs tre sökschakt där orörda kulturlager kunde tänkas förekomma. Schaktbredden var ca 1,4 meter. Maskinen grävde sig successivt ned tills orörda lager framkom. Där så var fallet grävdes ställvis 1x1 meters rutor med grävsked. Undersökningen dokumenterades genom foto samt handritning av profiler och konstruktioner. Schaktens läge samt större konstruktioner mättes in med totalstation med hjälp av mättekniker från Växjö kommun (fig. 3, 4).

Undersökningsresultat

Schakt 1 var 12,5 meter långt och grävdes i nord-sydlig riktning på läget för den gamla infarten till 1900-talsgården (fig. 5). Under det översta gruslagret framkom en kullerstensläggning, vilket sannolikt var rester efter det tidiga 1900-talets gårdsplan. I schaktets norra del påträffades orörda kulturlager på en ca 6,5 meter lång sträcka. Här grävdes två 1x1 m rutor genom kulturlagren ned till steril undergrund. Eftersom lagren var förhållandevis homogent svartbruna och det var svårt att i plan se lagerskiljen, grävdes rutorna i ca 0,1 m tjocka stick. Den totala lagertjockleken var ca 0,6 meter. Nedanstående lager kunde först urskiljas i schaktväggen. (fig. 6)

- Lager 1, recenta fyllnadsmassor och 1900-talets kullerstensläggning.
- Lager 2, ett lager av svart sandig mylla vilket var ca 0,2 meter tjockt grävdes delvis bort med grävmaskin. Lagret innehöll sentida yngre rödgods, porslin samt fönsterglas, spik och förglasad slagg (ruta 1 och 2 stick I).

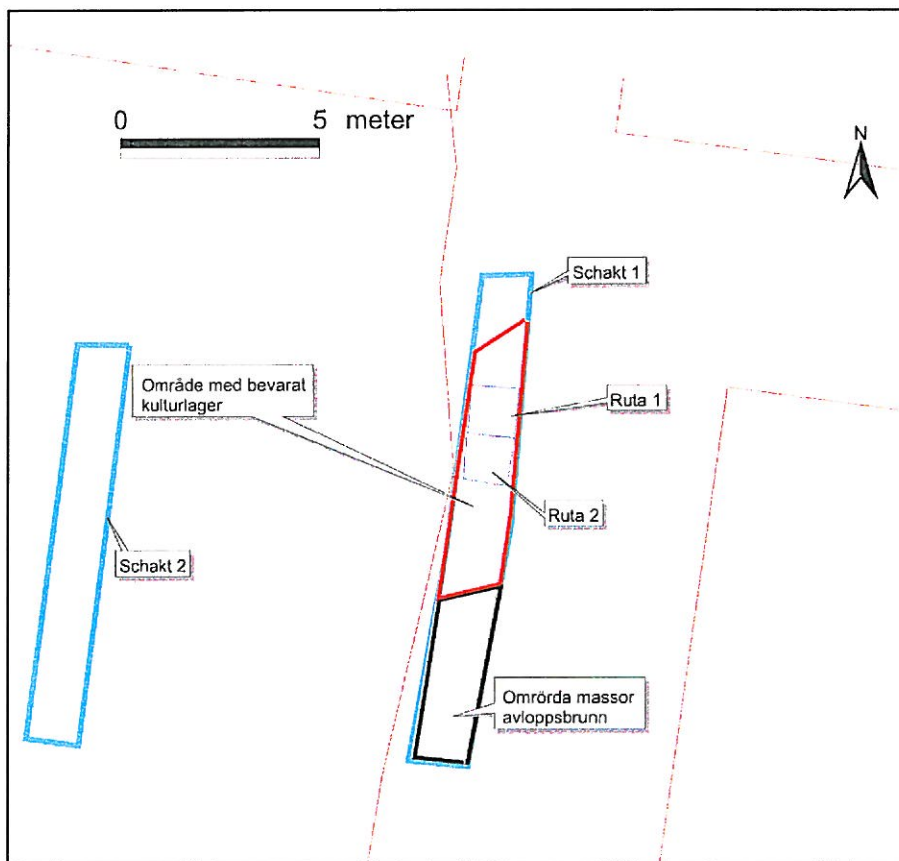

Fig. 5 Plan över schakt 1 och 2.

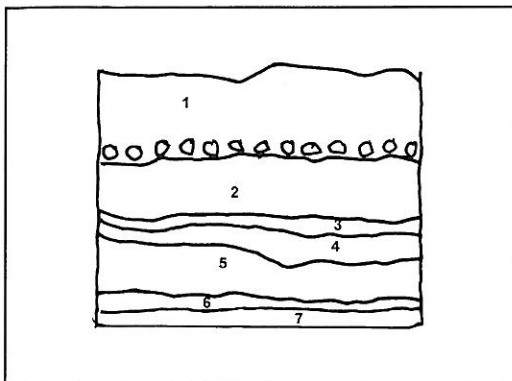

Fig. 6 Profil mot väster i ruta 1, schakt 1.
För lagerbeskrivning se nedanstående text.
Renritning Mats Johansson.

- Lager 3 var ett tunt sandlager som åtskilde lager 2 och 4. Det troligen var påfört. Möjligen ska sandlinsen tolkas som att området använts som en gårdsplan varvid sanden påförts.
- Lager 4 var likaledes ett lager med svart sandig mylla, ca 0,05-0,1 meter tjockt (stick II)
- Lager 5 var ett 0,05-0,1 meter tjockt lager med svartgrå sandig mylla (stick II).
- Lager 6 var ett ca 0,05 meter tjockt lager av svart sandig mylla (stick II) som låg direkt ovan den sterila morängrusen (lager 7).

Fynden i lager 4, 5 och 6 var likartade. Då dessa lager kunde urskiljas först i profilen grävdes de tillsammans som stick 2. Stick 2 innehöll yngre rödgods, stengods, porslin, kritpipor, fönsterglas, glaserad slagg, spik samt tegelflis. Av fynden att döma har lagren tillkommit under 1600-1800-talen. Några medeltida fynd påträffades inte. Av lagrens ”matjordskaraktär” att döma har odling i någon form sannolikt förekommit.

I schaktets södra del var lagren omrörda av ledningsschakt samt av nedgrävda rester från de rivna 1900-talshusen.

Schakt 2 var 10,5 meter långt och innehöll rester av en söndergrävd källare från sekelskifteshuset och omrörda grus och stenmassor (fig. 5). Inga ostörda lager framkom i schaktet.

Schakt 3 var cirka 19 meter långt och i dess östra halva framkom en husgrund i form av en grundmur och delar av en dagermur (fig. 7, 8, 9, 10, 11). I den del av schaktet som låg väster om husets gavel var massorna helt omgrävda. Husets norra mur låg precis i schaktets norra kant. Schaktet låg således inne i huset och korsade dess västra gavel. I den östra kanten vidgades huset så att läget för den östra gaveln kunde konstateras. Huset var ca 11 meter långt medan dess bredd inte kunde fastställas. Bredden på muren var på långsidan ca 0,7 meter, på gavlarna ca 0,8 meter. Huset har fortsatt in på granntomten i söder, där det blivit bortschaktat utan dokumentation i samband med att denna tomt bebyggdes. Av byggnaden var grundmuren samt dagermurens nedersta ett till tre skift bevarade.

Grundmuren var nedgrävd i morängruset och bestod av större gråsten, ca 0,4-1,0 meter stora. Utrymmet mellan stenarna i grundmuren var fyllt med morängrus och mindre stenar. I grundmuren till husets västra gavel och således ursprungligen inte synlig ovan mark satt en kvadersten med den finhuggna ytan utåt (se fig 11). Kvadern var oregelbundet rektangulär, ena långsidan var längre än den andra, varför stenens ”baksida” lutar. Stenen var 0,34 meter lång, 0,21 meter hög och 0,17 meter tjock. På stenens bakre del fanns kvarvarande kalkbruk

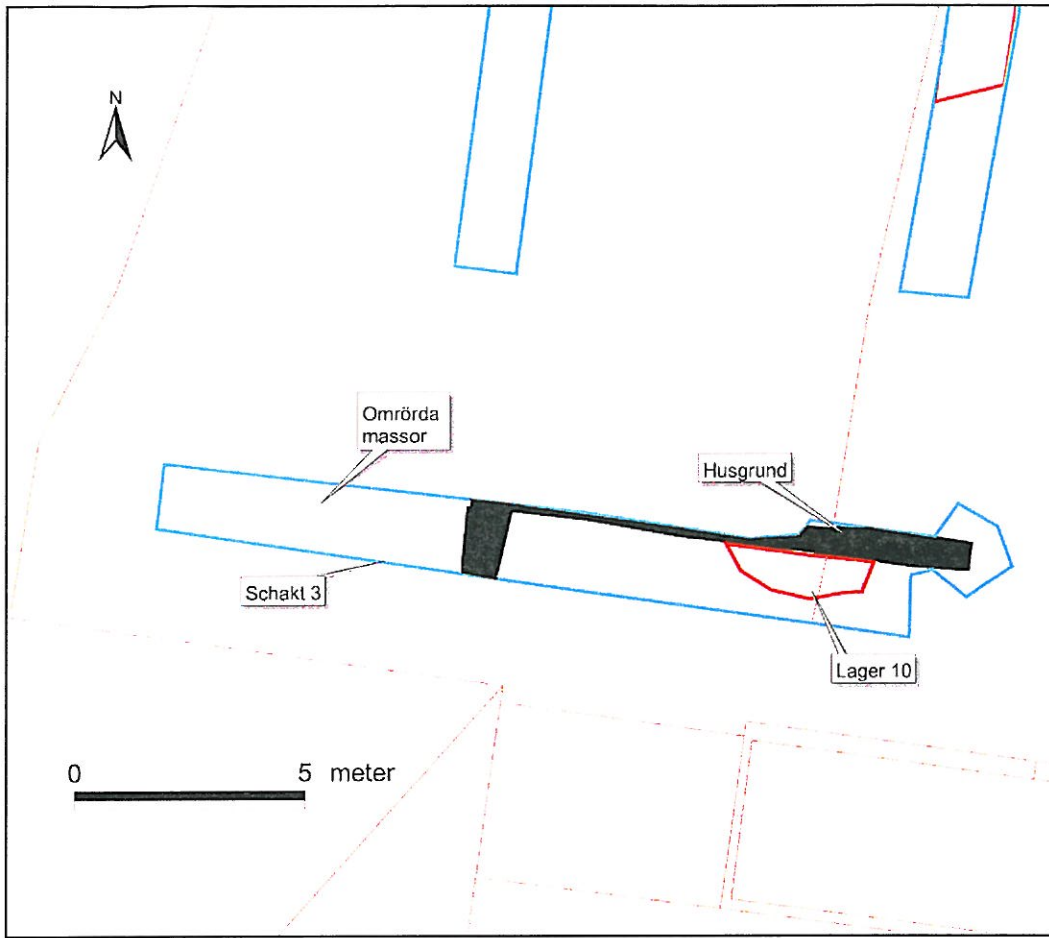

Fig. 7 Översikt över schakt 3 med husgrunden och lager 10 markerat.

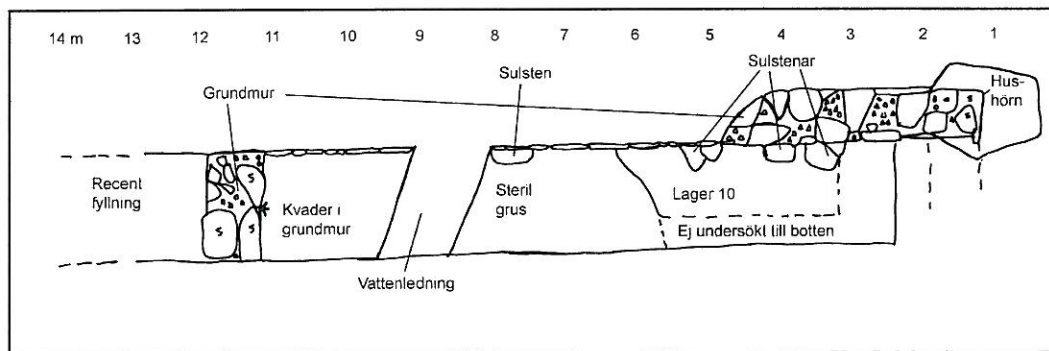

Fig. 8 Detalj av husgrunden i östra delen av schakt 3.

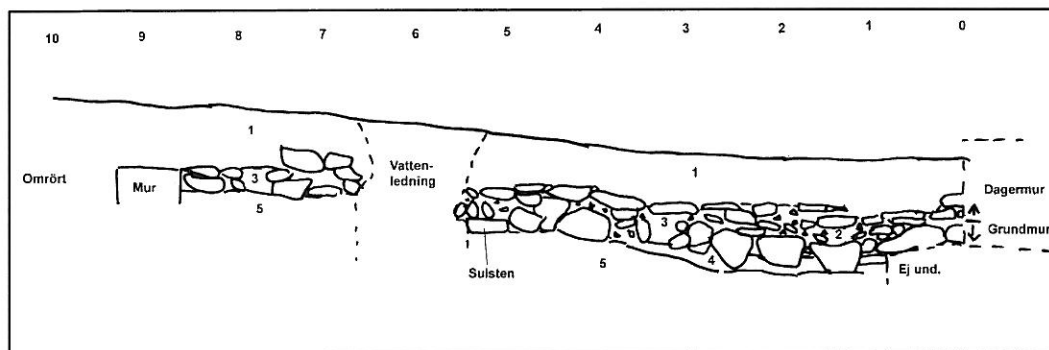

Fig. 9 Profil mot norr i östra delen av schakt 3. 1. Recent grus 2. Dagemur i kalkbruk 3. Grundmur 4. Avfallslagret lager 10, svartbrun humösa mylla med rikligt med träkol, tegelkross och sten 5. Steril grus

*Fig. 10 Den norra
långsidan på husgrunden.
Foto från öster, Martin
Hansson.*

*Fig. 11 I bildens mitt syns kvadern
i husets grundmur. Foto från öster,
Martin Hansson.*

som visar att stenen var sekundärt insatt på sin nuvarande plats och att den tidigare suttit i ett murat hus. På den finhuggna ytan, kvaderns framsida, gick det inte att se spår av någon speciell bearbetningsteknik.

Husets dagermur bestod utifrån det bevarade murverket av flata, klivna stenar av sandsten. Längden på dessa sandstensflisor varierade mellan 0,3-0,5 meter och tjockleken mellan 0,04-0,12 meter. Mellan sandstenarna fanns kalkbruk. Några jämna skift gick inte att se. Det fanns heller inga spår av puts på stenarna. Möjligtvis var huset putsat utvändigt, men murens utsida kunde aldrig studeras.

Invändigt grävdes huset ut med maskin. Här fanns omrörda massor av grus med inslag av recenta fynd. Troligen har denna del av tomten delvis grävts om i samband med att rivningarna i början av 1970-talet. Några fynd kan därför inte direkt knytas till huset. Dateringen av huset vilar därför på den samlade bild som fyndmaterialet i det underliggande kulturlagret, lagret 10, samt de äldre stadsplanerna ger.

I schaktets östra del påträffades ett svartbrunt kulturlager som innehöll rikligt med träkol och tegelkross samt en hel del mindre stenar, 0,05-0,3 meter stora (lager 10). Lagret som var mellan 0,05-0,15 meter tjockt innehöll keramik av typen yngre rödgods, stengods och fajans samt kritpipor, glasfragment och fönsterglas. En del djurben fanns även i lagret, dessa tillvaratogs dock inte. Lagret gick in under husgrundens grundmur och var således äldre än denna. Det tolkades som ett avfallslager, av fynden att döma troligen tillkommit under 1700-talet. Därmed kan huset hypotetiskt dateras till tiden kring 1800, speciellt då det saknas på 1838 års stadsplan.

Undersökningsresultatet och kartorna

Enligt de äldre stadsplaner som finns ska Kv. Nordstjernans norra del första ha bebyggts med en gles bebyggelse i slutet av 1700-talet, då tomten delvis var bebyggd, men sägs ha legat utanför den norra tullporten (fig. 12). Tidigare låg den norra delen av kvarteret utanför stadsområdet. Undersökningsresultatet har visat att området tidigast tas i bruk under 1600-1700-talen, i ett första skede sannolikt som odlingsmark. På 1697 års karta anges den del av kvarteret Nordstjernen som då låg inom stadsområdet som varande ett ”gräsbohl”. Det är troligen först under 1700-talets andra hälft som exploateringsområdet kom att bebyggas efter att tidigare möjligen ha nyttjats som betesmark, kålgårdar o.dyl. Undersökningsresultaten stödjer en sådan tolkning. Det orörda kulturlager som påträffades i schakt 1 hade närmast karaktären av odlingsjord där fyndmaterialet representerade avfall från kringliggande bebyggelse.

Den påträffade husgrunden är däremot ett mindre mysterium efter som det inte går att finna någon överensstämmelse mellan detta hus och något av de hus som finns på de äldre stadsplanerna från tiden kring 1800.

På 1783 års karta fanns tre större och ett mindre hus på tomten utanför tullporten. Ett låg på nuvarande församlingshemmets tomt, ett vid den nuvarande korsningen mellan Kronobergs-gatan och Nygatan, samt ett i nord-sydlig riktning på gränsen mellan de nuvarande tomterna Nordstjernen 1 och 2. Det sistnämnda huset låg således strax öster om den nu påträffade husgrunden och i nord-sydlig riktning. Det nu påträffade huset har till skillnad från detta hus

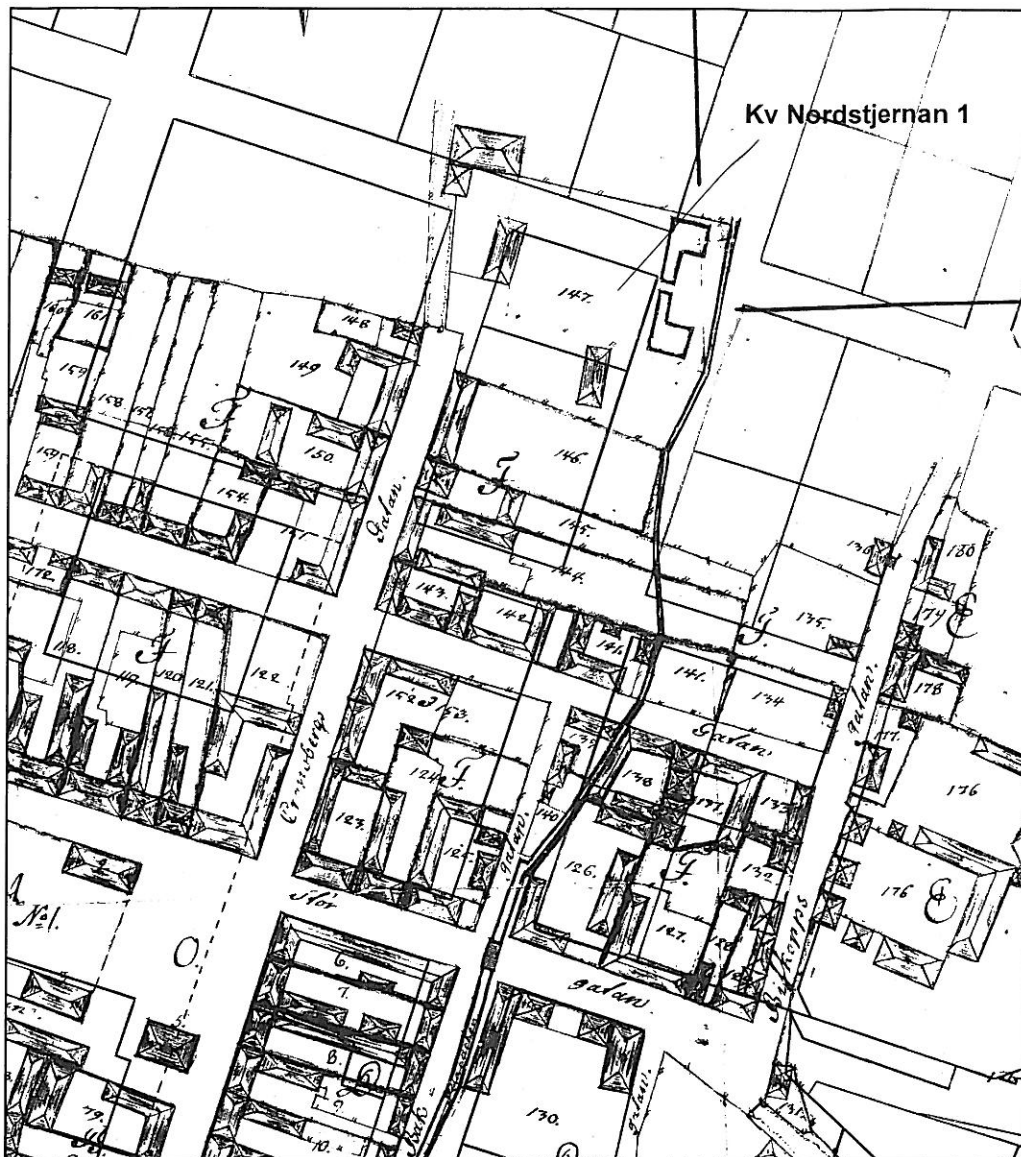

Fig. 12 Detalj ur 1783 års stadskarta med läget för Kv Nordstjernen markerat.

haft en öst-västlig utsträckning.

På 1838 års karta saknades den norra delen av Kv Nordstjernen helt bebyggelse (fig. 13). På tomten söder om Nordstjernen 1 fanns gårdsbebyggelse i form av en huslänga längs Kronobergsgatan, samt i tomtens norra del en huslänga som låg med gaveln mot Kronobergsgatan och sträckte sig österut in i kvarteret. Inte heller detta hus kan vara det nu påträffade huset.

Stadsplanen som upprättades efter stadsbranden 1844 visar ingen bebyggelse på tomten. Samma förhållanden gäller för kvarterets norra del, d.v.s. Kv. Nordstjernen 1, på 1875 års stadsplan. Först med 1902 års stadsplan är tomten bebyggd med de hus som revs kring 1970. På en stadskarta upprättad åren 1907-11 finns även en mindre byggnad på tomtens inre del. Denna byggnad sträcker sig från Linnégatan och en bit in på tomten längs den södra tomtränsen, men inte heller utsträckningen av denna byggnad stämmer överens med det nu påträffade huset. Det är inte heller särskilt sannolikt att en uthusbyggnad uppfördes som ett murat stenhus.

Fig. 13 Detalj ur 1838 års stadskarta med läget för Kv Nordstjernan markerat.

Fyndmaterialet i lager 10 som låg under husgrunden indikerade att huset inte kan vara uppfört tidigare än i sent 1700- eller tidigt 1800-tal, varför huset borde ha varit med på antingen 1783 eller 1838 års karta. Möjligheten finns naturligtvis att huset endast existerat en kortare tid i perioden däremellan. Eftersom byggnaden varit ett stenhus bör det dock ha varit avsett att existera och fungera under längre tid. Det är också tänkbart att huset existerat en kortperiod mellan 1844 och 1875. Byggnadens frånvaro på stadsplanerna ger dock ett källkritiskt perspektiv på den framtida användningen av detta källmaterial. Det är tydligt att även så manifesta hus som ett stenhus kan ha existerat utan att det satt spår i de äldre kartorna.

Referenser

Hansson M 1997 Om biskopens stad och medeltidens landsbygd. *Gårdar, åkrar och biskopens stad. 3000 år i Kronobergs län*. Red M Hansson. Smålands museum. Växjö.

Jönsson Å 2002 Arkeologisk efterundersökning & schaktningsövervakning vid Försvargården, Växjö stad, Kronobergs län, Småland. *Smålands museum rapport 2002:1*.

Larsson L-O 1991 *Växjö genom 1000 år*. Stockholm.

Åhman E 1983 *Växjö Rapport Medeltidsstaden 46*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

Ekonomiska kartan	5E1h
Koordinater	x 630635, y 143935
Plats	Kvarteret Nordstjernen 1, Växjö stad
Fornlämning	RAÄ 170 Medeltida stad
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning
Ansvarig institution	Smålands museum
Personal	Martin Hansson (projektledare) och Mats Johansson
Fältarbetstid	020801-020802
Uppdragsgivare	PEAB konsult, HSB
Typ av exploatering	Husbyggnation
Arbetstid inkl rapport	68 h
Smålands museums dnr	110-250/02
Länsstyrelsens dnr	220-2904-02

Dokumentationsmaterial och fynd förvaras på Smålands museum.

Fyndlista

Enr	Sakord	Schakt	Ruta	Stick	Material	Antal	Vikt (g)	Övrigt
1	Keramik	1	1	1	rödgoods	4	10.6	BII:4
2	Keramik	1	1	2	rödgoods	29	174.0	BII:4
3	Keramik	1	1	2	rödgoods	5	28.4	BII:4
4	Keramik	1	1	1	fajans	4	1.4	
5	Keramik	1	1	2	fajans	3	2.1	
6	Keramik	1	2	1	rödgoods	15	72.9	BII:4
7	Keramik	1	2	1	porslin	4	10.4	textdel, +kvinno motiv.
8	Keramik	1	2	2	rödgoods	31	119.4	BII:4
9	Keramik	1	2	2	porslin	2	1.3	
10	Keramik	3	-	10	rödgoods	51	337.4	BII:4
11	Keramik	3	-	10	stengods	3	30.0	CII
12	Keramik	3	-	10	fajans	1	2	
13	Glas	1	1	1		11	8.3	fönsterglas+1st ev. pärla
14	Glas	1	1	2		68	54.5	fönsterglas mm.
15	Glas	1	2	1		10	14.5	fönsterglas
16	Glas	1	2	2		28	23.3	fönsterglas
17	Glas	3	-	10		11	52.8	fönsterglas, del av snapsglas.
18	Kritpipa	1	1	2		8	12.4	
19	Kritpipa	1	2	2		3	6.4	
20	Kritpipa	3	-	10		5	8	
21	Slagg	1	1	1		1	3.3	förglasad slagg
22	Slagg	1	1	2		1	8.3	förglasad slagg
23	Flinta	1	2	1		1	2.4	eldslagningsflinta
24	Metall	1	1	1	järn	1	6.6	spik kKastad
25	Metall	1	1	2	järn	7	62.8	spik m m. kastad
26	Metall	1	2	1	järn	5	30.9	spik m m. kastad
27	Metall	1	2	2	järn, brons	2	33.8	spik m m. kastad
28	Metall	3	-	10	järn	6	123.4	spik m m. kastad

